

**МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІМПРЕСІОНІЗМУ
В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(на матеріалі новелістики М. Коцюбинського італійського циклу)**

У статті виділено мовні засоби вираження імпресіонізму в новелах М. Коцюбинського італійського періоду на лексичному рівні. Особливості використання мовних одиниць у пейзажних описах розглянуто в контексті індивідуального сприйняття світу письменником.

Ключові слова: імпресіонізм, епітет, порівняння, метафора.

Тимченко Ю.О. Языковые средства отображения импрессионизма в художественном тексте (на материале новеллистики М. Котюбинского итальянского цикла). В статье выделено языковые средства выражения импрессионизма в новеллах М. Котюбинского итальянского периода на лексическом уровне. Особенности использования в пейзажах языковых средств рассмотрено в контексте индивидуального восприятия мира писателем.

Ключевые слова: импрессионизм, эпитет, сравнение, метафора.

Tymchenko Yu.O. Language means to reflect impressionism features in fiction (based on Kotsubynsky's narratives of Italian cycle). The article highlights the lexical means of expression of Impressionism in the narratives of Kotsubynsky Italian period. Particular features of the linguistic resources in landscapes description are considered in the context of individual world perception.

Keywords: impressionism, epithet, comparison, metaphor.

Імпресіонізм, як відомо, виник насамперед у живопису. Час його існування починається з картини Клода Моне «Враження. Сонце сходить» у 1874 році. Поступово за художниками, що працювали в подібній стильовій манері, закріпилася назва – імпресіоністи. «Імпресіонізм (від фр. impression – враження) – напрям у мистецтві, який основним завданням вважав ушляхетнене, витончене відтворення особистісних вражень та спостережень, мінливих миттєвих відчуттів та переживань» [6: 309]. Імпресіонізм, хоч і не мав програмових настанов, однак здійснив великий вплив на тогочасне мистецтво. Особливістю стилю імпресіоністів вважають те, що «сприймаючи довкілля як об'єктивно дане, вони виходили з того, що митець має відтворювати побачене і почуте, а не набуте знанням» [7: 416]. Виняткового значення імпресіоністи надавали музиці, що позначилось і на літературі: «Уявлення про сутність поезії як тропу художнього настрою, пережитого у слові, зумовлювало опредметнення музики, яку протиставляли какафонії світу [7: 416]. Лише в наслідуванні музики вони вбачали шлях до віднаходження істини.

Імпресіонізм у літературі, як і в живописі, народився у Франції, однак швидко поширився і в інших країнах, у тому числі в Україні: (В. Винниченко, Г. Михайличенко, В. Стефаник, М. Хвильовий, О. Кобилянська, Г. Хоткевич, С. Васильченко, М. Коцюбинський) та інші.

Дослідники відзначають, що письменникам-імпресіоністам притаманне синестетичне сприйняття світу, піклування про звукопис, яскраву колористику, прагнення збагатити мову шляхом збільшення метафоричності, багатозначності, асоціативності. Також науковці убачують надзвичайну

спостережливість митців, особливу увагу до внутрішнього світу людини, витончених миттеностей у житті природи, до зорових образів, запахів, звуків та інших відчуттів.

Значний внесок у розробку проблеми літературного імпресіонізму зробили В. Агеева, Р. Голод, С. Журба, Ю. Кузнецов, С. Пригодій, Т. Присяжна, Г. Сипака, О. Черненко, П. Ямчук та інші. Основна увага приділяється ідейно-тематичному аналізу творів, їх місцю в літературному процесі, характеристичності образів, жанровим пошукам письменників, розкриттю типології та національно-художніх особливостей імпресіоністичної прози.

У сучасній лінгвістичній науці мовні засоби вираження імпресіонізму в художньому тексті розглядалися фрагментарно у працях деяких мовознавців (І. Арнольд, Т. Дегтярьової, А. Доза, Л. Іванової). Проте й на сьогодні відсутні наукові розвідки, присвячені багатоаспектному аналізу імпресіонізму в лінгвістичному плані, зокрема в художньому дискурсі М. Коцюбинського. Визначення однієї з характерних ознак творчості письменника є важливим для системного опису його ідіостилю, а також внеском у розробку проблеми індивідуальних мовних картин світу. Саме цим і зумовлюється актуальність дослідження.

У пропонованій статті ми поставили за мету окреслити лексичні засоби вираження імпресіонізму в описах природи в новелістиці М. Коцюбинського.

У той час як у живописі пейзаж має самостійне значення як завершений художній твір, у літературі він звичайно включається в загальну систему образів твору, займаючи в ньому специфічне для даного стилю місце й характерні для цього стилю особливості. Серед мовної тканини творів М. Коцюбинського пейзажі посідають чільне місце. Найчастіше пейзажі перебувають у прямому зв'язку з описуваною ситуацією, назвою твору, настроями дійових осіб та їхніми діями. «Створюючи імпресіоністичний пейзаж, М. Коцюбинський вдається до таких зображальних прийомів (тональність, фон, ракурс та ін.) і виражальних засобів (символіка), як і І. Нечуй-Левицький та Панас Мирний, проте іде далі. У зображальному плані М. Коцюбинський досягає миттевої малюнка, передачі актуальної картини, а також розмитості лінії, переважання окремого мазка, барви, він створює єдині тональності кольорів протягом усього твору або якоїсь його значної частини, мінливості самих картин природи, у виражальному плані цей пейзаж передає настрої, переживання, глибокі душевні зрушення й злами в душі героя як єдиний психічний процес, що було пов'язано з концепцією розуміння людини Коцюбинським» [3: 90].

Лаконічні пейзажні замальовки вкраплюються у твір, створюючи за задумом письменника відповідний настрій, або створюють фон подій, що розгортаються. Ці замальовки носять суб'єктивний характер, відзначаються безпосередністю і миттевістю сприйняття, що зближує їх із пейзажами художників-імпресіоністів. Враження від природи передається за допомогою різних мовних засобів. На лексичному рівні виділяємо:

1. Значну кількість кольористичних епітетів (*золотий, срібний, синій, блакитний, рожевий, фіолетовий, перловий*), «такі епітети несуть на собі помітне ідейно-естетичне навантаження, наділені енергією великого емоційного

впливу: збудити й примножити естетичні потенції сприймаючого» [8: 242], наприклад: *Сонце спускалось все нижче. Іскія чатувала на нього і чорніла в золотому тумані...*(5: 248); *На золотому небі сіріли перловим тоном Неаполь, Пуцолі, Прочіда і островки* (5: 130); *І з афектованим рухом широко сіцілійця він підняв руку й потряс цибулею так, що гичка її перетяла сірі руїни й зазеленіла на блакитному небі* (5: 241); *...море було спокійне і синє, небо — так само...*(5: 239). Асоціативно-образне сприймання довкілля М. Коцюбинським дозволяє створювати оказіонально-асоціативні епітети: *Сіро і сумно ставало на острові по заході сонця: всі фарби линяли як в акварелі, що її підмочили. Здавалось, що тихий присмерк вишив злинялим шовком острів на сталевому морі...*(5: 130). Епітет *сталевому* побудований за принципом образної аналогії «метал — колір» та підкреслює авторське сприйняття вечірнього моря.

2. Основу пейзажів становлять переходи і переливи тонів: *Ще вершки скель білили на сонці, а вже тіні од них малювали на морі фіолетові сільветки, шпичасті, як зубці бапти. Вечірнє сонце скувало срібну підставку для одиноких скель в морі, легких і прозорих, наче розтоплених в спеці. А коли вечір накидав врешті на скелі фіолетовий або рожевий плащ...вони подавались дивитись на захід сонця* (5: 129).

Як письменник із імпресіоністичним світобаченням М. Коцюбинський користується засобами змалювання навколишнього світу художників: його пейзажі теж мають ефект природності і легкості, сповнені динамічності, руху, містять колірний контраст, становлять собою суміш світла і тіні й основних кольорів, мають світлові вкраплення, тому образ *тіней* в мові творів письменника відіграє неабияку роль: *Стираюся на мур і годинами стежу, як безшелесно бродять тіні з місця на місце. Вони перерізують першу терасу і кидають сітку на другі* (5: 251); *Тіні витягають свої сугриви, лягають на інший бік, і виростає долі другий, лежачий садок* (5: 252); *Сонце бродить серед інкрустації тіней* (5: 247).

3. Оригінальні порівняння: *Іскія [гора] вже золотилась, як золотистий овоч. Монте-Мікеле одяглася в червоні базальти, а Везувій наче викинув в море двобарвний прапор: блакитний з рожевим*(5: 130); *Острів простелився на морі, як старий гобелен*(5: 130); *Море було таке гладеньке і синє, наче туго натягнений екран, на якому показували небо* (5: 122); *Він [полин]...тряс бороною над самим морем, наче фавн дико скуйовдженою вовною* (5: 122); *Monte Solaro плаває тінню в каламутних просторах, а Castellone — як привид: показався і зник* (5: 248); *Раптом ставали осліплені морем. Воно виринали несподівано, зразу, і зворушувало душу своїм радісним світлом, синьою млою, серед якої плавав на морі Везувій, наче велика блакитна медуза* (5: 128); *Все зігнулось на острові-кораблі, що несеться по морю на чорних вітрилах: пасажири, скелі, будинки...* (5: 245); *Далекі скелі, всі у заламах, м'яко убрались в зелень і виглядали, наче старий, потертий місцями оксамит* (5: 124).

4. Динамізм описів природи створюється завдяки використанню дієслівних метафор: *із семантикою руху: Каміння, що розсілось по схилах амфітеатром, як в древнім театрі, задивившись на сцену моря* (5: 136); *Море грає вогнями і розмовляє десь в глибині, а далі стелить шовкові поли своєї одежі до самого неба*

(5: 129); *Там море дере синю свою одежу об гострі скелі на білі клапти і закидає ними весь берег* (5: 252); **антропоморфною семантикою**: *З того часу стоять одірвані скелі з застиглими виразом надлюдського жаху, дивлячись все на громади порожнім застиглим оком, кричучи вічно широко відкритим ротом, німим криком мертвої маски...*(5: 128); *...а зліва, на кожнім закруті стежки, осміхалося море* (5: 124); *...дрок, мов дротяна щітка, якою чесалося сонце, полишивши на ній пасма свого золотого волосся* (5: 128); *Срібна хвиля безперестанку вплювала в гроту нові човни* (5: 135); *Море несло на собі хвилю і, докотивши, коротким, навиклим рухом скидало її на берег, неначе карти здавало* (5: 124); *Тепер скелі росли перед нами, теплі, навіть гарячі, так наче в їх кам'яних жилах текла жива кров* (5: 124); **зооморфною семантикою**: *Не встиг одчинити, як теплий сирого кладе мокру лабу мені на лице і заповняє вогким диханням цілу кімнату* (5: 248); *Звідси нам зрозумілими стали вічні наскоки моря на остров. В якому б настрої воно не було, воно вічно штурхало камінь, вічно гризло його. Підгортало каміння під ноги і покривало водою* (5: 134); *Розтулив пащу [острів] широким отвором півкола і вишкіряє здорові зуби, наче сміється рядами білих домів* (5: 123).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в описах природи італійського циклу М. Коцюбинський добирає мовний матеріал залежно від поставлених завдань і власного світобачення, а також відповідно до обраного ним способу відображення дійсності, до того мистецького напрямку, який найкраще забезпечує відтворення думок і почуттів митця, а саме до імпресіонізму. Мовними засобами вираження імпресіоністичних рис на лексичному рівні виступають: антропоморфні й зооморфні метафори, персоніфіковані дієслова на позначення руху, кольористичні й емотивні епітети, лексеми зі значенням кольору і світла, оригінальні порівняння.

Обсяг статті не дозволяє вичерпно схарактеризувати зазначену проблему, вона може бути розкрита шляхом детального аналізу вербалізації імпресіонізму в описах природи у творчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дегтярьова Т.О.** Мовні засоби вираження імпресіонізму в художньому тексті (на матеріалі творчості О.С. Гріна) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т.О. Дегтярьова. – К., 2002. – 20 с.
2. **Кузнецов Ю.** До проблеми вивчення стилю М. Коцюбинського / Юрій Кузнецов // Рад. літературознавство. – 1988. – № 3. – С. 40–52.
3. **Кузнецов Ю.Б.** Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. : Проблеми естетики і поетики / Ю.Б. Кузнецов. – К. : Зодіак – ЕКО, 1995. – 304 с.
4. **Кузнецов Ю.Б.** Художня деталь як стильова ознака новел М. Коцюбинського / Ю.Б. Кузнецов // Індивідуальні стилі українських письменників XIX – початку XX ст. : [зб. наук. праць] / АН УРСР, Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка; відп. ред. М.Т. Яценко. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 233–262.
5. **Коцюбинський М.** Твори в шести томах / М. Коцюбинський. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР, 1961. – Т. 3 : Оповідання та повісті (1910–1912). – 481 с.
6. **Літературознавчий словник-довідник** / [уклад. і ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1998. – 752 с.
7. **Літературная энциклопедия** / [гл. ред. Б.П. Рогачев, ред. Л.И. Тимофеев, Р.О. Шор, А.Г. Цейлин и др.]. – М. : «Сов. энцикл.», 1965. – Т. VIII. – 736 с.
8. **Рисак О.О.** Колористичні та музичні імпресії у творчості Михайла Коцюбинського / О.О. Рисак // Найперше музика у Слові. – Луцьк, 1999. – С. 239–264.